



ZAMEK

Nazwa:

Ruiny zamku w Bolkowie

Lokalizacja:

Bolków, gmina Bolków, powiat jaworski, województwo dolnośląskie

Adres: Muzeum Zamek Bolków

58-575 Bolków

tel. (+75) 74 13 297

Współrzędne geograficzne: N 50°55' E 16°5'

Wpis do rejestru zabytków: nr A/2764/80 z dn. 25.11.1949 r.

**Ruiny kamiennego zamku książęcego, położone na wzgórzu.
Zamek sprzężony z murami miejskimi Bolkowa.**



Bolków. Widok na ruiny zamku, archiwum NID



Tekst według karty ewidencyjnej zabytku z 1999 r. Autor: Jacek Sawiński

Sytuacja: Zamek powstał na wyniosłym wzgórzu (396 metrów nad poziomem morza), na którego południowo-wschodnich zboczach rozwinęła się zabudowa miasta i które zboczem północno-zachodnim opada stromo ku rzece. Dostęp od strony miasta umożliwia wąska droga wijąca się ku północnemu wschodowi aż do dolnej bramy zamkowej. Zbocza wzgórza są strome i skaliste, gęsto porośnięte drzewami, do dnia dzisiejszego uniemożliwiają dojście do zamku z innych stron. Górujący nad okolicą zespół zamkowy jest jednym z głównych obiektów turystycznych na zielonym szlaku zwanym „Szlakiem Zamków Piastowskich”.

Autorzy, historia obiektu, określenie stylu:

Bolków jako osada targowa był wzmiankowany po raz pierwszy w 1276 roku. Jego lokacja nastąpiła nieco wcześniej, najpewniej po najeździe Mongołów w 1241 roku. Prawdopodobnie już w pierwszej połowie XII wieku powstały zaczątki zamku bolkowskiego, założonego przez Bolesława Rogatkę. Zamek wzmiankowany od 1276 roku jako Hayn. Wcześniejsza kasztelania w Świnach zaczęła tracić na znaczeniu na rzecz prężnie rozwijającej się nowej osady i siedziby książęcej. Książę świdnicki Bolko I rozpoczął budowę zamku książęcego w latach 70. XIII wieku. Z tego okresu budowy zachował się do dziś donżon i fragmenty skrzydeł mieszkalnych oraz wewnętrzne mury obronne. Rozbudowa zamku nastąpiła za następców Bolka I – Bernarda i Bolka II, w pierwszej połowie XIV wieku. W tym czasie powstały oba skrzydła mieszkalne, a mury zamkowe włączono w system obronny miasta. Około roku 1500 ukształtowała się całkowicie forma zamku gotyckiego, który zyskał zamknięcie narożnika południowo-wschodniego w skrzydle południowym i krużganek przed skrzydłem wschodnim oraz umocnienia bramne. Po śmierci Bolka II i jego żony Agnieszki, księstwo świdnicko-jaworskie weszło, mocą układów, w skład państwa czeskiego (1392 r.). Zamek książęcy w Bolkowie stał się lennem licznych rodów szlacheckich. Po wejściu Śląska, wraz z innymi ziemiami korony czeskiej, pod panowanie monarchii austriackiej, zamek i miasto Bolków pozostawały w rękach śląskich rodów możnowładczych – von Salza, von Logau, von Zedlitz. Za czasów Salzów przeprowadzono wielką rozbudowę zamku, którą kierował mistrz Jakub Parr. W 1534 roku zamek określono jako chylący się ku ruinie. Rozbudowę podjęto w 1540 roku. Głównym efektem prac było znaczne powiększenie terenu warownego wokół średniowiecznego jądra. Powstały trzy dziedzińce zewnętrzne o nowoczesnym narysie murów, zabezpieczone bastionami, z bramą dolną i przedbramiem. Wzniesiono także renesansowy Dom Kobiet i Domek Straży a dawne zabudowania zamku gotyckiego zyskały nowożytny wystrój (otwory, dekoracja sgraffitowa, renesansowe attyki). Zamek uległ zniszczeniom w czasie wojny trzydziestoletniej (zniszczony przez pożar w 1632 roku, zdobyty przez Szwedów w roku 1646). W XVII wieku podjęto prace remontowe i renowacyjne. Z tego okresu pochodzi loggia Domu Kobiet. Ostatni właściciel z rodu von Zedlitzów zmarł w 1700 roku. Po jego śmierci spadkobiercy sprzedali zamek klasztorowi w Krzeszowie, w którego rękach pozostał do sekularyzacji zakonów w 1810 roku. Po



tej dacie stał się własnością państwa pruskiego. Nie zamieszkany, popadał w coraz większą ruinę. Pierwsze prace zabezpieczające podjęto w 1893 roku. Był to remont Domu Kobiet i adaptacja na schronisko młodzieżowe. Kolejne renowacje przeprowadzono w latach 1920-23 i od 1923 roku w Domu Kobiet i urządzono muzeum.

Kompozycja: Zespół zamkowy zajmuje wierzchołek wzniesienia, przyjmując wrzecionowaty, nieregularny kształt podyktowany ukształtowaniem terenu. Kształt założenia określają wysokie kamienne zewnętrzne mury obronne, urozmaicone bastejami i występami o zróżnicowanych kształtach. Narys murów zewnętrznych rozszerza się ku południowemu wschodowi, gdzie zlokalizowana jest dolna brama i droga ku miastu. Zwęża się natomiast ku północnemu zachodowi, tworząc zakończone cylindryczną basteją ostrze. Założenie składa się z dwóch, tworzących układ odśrodkowy części, powstałych w dwóch głównych etapach budowlanych. Każda z części opasana jest własnym murem obronnym. Średniowieczna część wewnętrzna, położona nieco wyżej, stanowiąca jądro założenia czyli zamek górny, obejmuje najstarszy element założenia – donżon, zabudowania mieszkalno-gospodarcze skrzydła południowego i wschodniego oraz dziedziniec wewnętrzny.

Otacza ją nowożytna część zewnętrzna – zamek dolny, o urozmaiconym narysie murów obronnych z bastejami, włączonych pierwotnie w system murów obronnych miasta (od strony południowej i północno-wschodniej). Do dziś zachowały się: bramy dolna i górna, Zwinger, dziedziniec północny i południowy oraz renesansowy budynek Domu Kobiet i Domek Straży przy bramie głównej.

Zespół **zamku górnego** stanowi zwartą, zamkniętą kompozycję o nerkowatym kształcie. Wysokie mury (wysokość muru zachodniego i południowego wynosi około 15 metrów) kreślą zbliżony kształtem do wydłużonego prostokąta czworobok, o zaokrąglonych narożach i przewężeniu w środku dłuższych boków, gdzie zlokalizowano główną zachowaną do dziś bramę. Ślad pierwotnej, ostrołukowej bramy średniowiecznej, widoczny jest w południowej części muru zachodniego, w pobliżu donżonu. Dziedziniec pełnił przede wszystkim funkcje komunikacyjne, zachowały się na nim ślady nawierzchni brukowanej „kocimi łbami” w części wschodniej przy zabudowaniach i fragmentami między cysterną na wodę i donżonem oraz bruku z regularnej kostki granitowej – chodniczek od bramy do Domu Kobiet. Zachodnią część zespołu zajmuje donżon – cylindryczna wieża ostatecznej obrony z ostrzem zwróconym ku zachodowi. Tuż przy nim, przy linii muru, ciąg czterech czworobocznych pomieszczeń, zróżnicowanych gabarytowo, stanowiących południowe skrzydło mieszkalno-gospodarcze dostępne przez otwory wejściowe od strony dziedzińca wewnętrznego. Największe pomieszczenie wschodnie ma wyjście na zewnętrzny dziedziniec południowy. Przeznaczenie mieszkalno-gospodarcze miał również ciąg pomieszczeń skrzydła wschodniego. W północnym narożniku wydłużonego dziedzińca wewnętrznego wbudowano w czasach renesansowej przebudowy loggię i klatkę schodową, położonego już poza obrębem murów średniowiecznych Domu Kobiet. Tutaj też znajdują się niewielkie pomieszczenia piwniczne: północne pod Domem Kobiet i wschodnie pod kamienną platformą - pozostałością dawnych niezachowanych krużganków. Wśród

oryginalnych urządzeń zamkowych, w pobliżu donżonu, na północny-zachód od niego, zachowała się wykuta w skale, obmurowana kamiennym murem głęboka cysterna.

Donżon jest najstarszą częścią zamku bolkowskiego (4 ćwierć XIII wieku). Wzniesiony z kamienia łamanego, z ostrzem wymurowanym z ciosów czerwonego piaskowca, o grubości murów w dolnych partiach dochodzącej do 4,5 metra. Wejście zlokalizowane ze względów obronnych na wysokości drugiej kondygnacji. Wejście stanowi mały otwór zamknięty pełnym łukiem i ujęty w obramienie z bloków piaskowca. Prowadzą do niego proste współczesne, drewniane, zadaszone schodki zewnętrzne. Wnętrze trójkondygnacyjne, z dolnym wysokim lochem głodowym, dostępnym pierwotnie tylko od góry (obecne wejście północne powstało wtórnie). W kolejnych dwóch kondygnacjach sklepione kopułowo komnaty, dostępne dzięki wąskim schodkom w grubości muru. Wieża zamknięta jest od góry tarasem obronnym z przedpiersiem w którym znajdują się otwory strzelnicze. Zwieńczenie wieży stanowią wczesnorenesansowe blanki z ćwierć półkoli. Taras z kamiennych płyt, z rynnowym zagłębieniem pośrodku, odprowadzającym wodę opadową przez otwór w przedpiersiu. Wokół attyki znajduje się kamienne obejście zabezpieczone metalową balustradą, na które prowadzą kamienne schodki powstałe prawdopodobnie w XIX wieku, kiedy to adaptowano zamek na obiekt turystyczny.

Skrzydło południowe w swojej części zachodniej (małe kwadratowe pomieszczenie zachowane tylko w wysokości pierwszej kondygnacji) pochodzi także z pierwszego etapu budowy. Stopniowo rozbudowywane ku wschodowi, utworzyło na przełomie XIII i XIV wieku ciąg trzech pomieszczeń zlicowanych od frontu i przylegających do muru południowego. W końcu XIV wieku dobudowano wschodnią część, wypełniając lukę między skrzydłem wschodnim i południowym. Ta dobudowana część zyskała w późniejszych czasach połączenie z dziedzińcem południowym zewnętrznym. Skrzydło jest wymurowane z kamienia łamanego, a późniejsza renesansowa attyka murowana z cegły. Skrzydło południowe jest budowlą trójkondygnacyjną z osobnymi wejściami od strony dziedzińca i bez połączeń wewnętrznych. W ścianach znajdują się gniazda po belkach stropowych. Przyziemie prawdopodobnie miało przeznaczenie gospodarcze. Wyżej zlokalizowano pomieszczenia mieszkalne, które dostępne były przez zewnętrzne schody i pomosty (widoczne są ślady otworów drzwiowych zewnętrznych w drugiej kondygnacji). Otwory okienne przysadziste, małe w nieregularnym układzie. Przemurowane prawdopodobnie w czasie przebudowy nowożytnej (zachowane nieliczne resztki obramień okiennych tzw. „fasciowych”), kiedy to także dodano w zwieńczeniu attykę a ściany frontowe ozdobiono sgraffitami. Otwory wejściowe małe, o zróżnicowanych zamknięciach: wschodni ostrołukowy w profilowanym obramieniu z ciosów piaskowca, drugi od zachodu – zamknięty pełno łukowo, ujęty w proste bloki piaskowca. Ściany zwieńczone przedpiersiem z otworami strzelniczymi i attyką o motywie jaskółczego ogona, alternowanego odcinkami kół. Część zachodnia skrzydła – dawna wieża mieszkalna straży, z fragmentem górnego, sklepionego krzyżowo pomieszczenia (druga kaplica?).

Skrzydło wschodnie: mieszkalne z gospodarczym przyziemiem, istniejące już w końcu XIII wieku, prawdopodobnie tu mieściła się pierwsza kaplica (zachowane we wspólnej ścianie obu skrzydeł kamienne obramienie po małym, smukłym, trzynastowiecznym okienku z trójlistnym zamknięciem).



Skrzydło wschodnie wymurowane z kamienia łamanego ze śladami obu stronnych tynków. Na trzeciej kondygnacji znajduje się platforma od strony dziedzińca stanowiąca pozostałość po dawnym krużganku pod którą są pomieszczenia piwniczne zachowane tylko we fragmencie. Skrzydło dostępne przez osiowy otwór wejściowy o odcinkowym zamknięciu poprzedzony krótkim biegiem schodowym wiodącym na podwyższony poziom krużganku. Liczne zróżnicowane otwory okienne i ślad po pełno łukowo zamkniętym otworze wejściowym w części południowej ściany frontowej. Ściany zwieńczone przedpiersiem ze strzelnicami i częściowo zachowaną attyką z elementów półkolistych (ściana frontowa). Od wschodu mury wsparte potężnymi skarpami, przy północnym – współczesne, wąskie, jednobiegowe schodki drewniane wiodące na dziedziniec zewnętrzny.

W północnym narożniku dziedzińca wewnętrznego wbudowano na początku XVII wieku sklepioną loggię z podcieniem i narożną klatką schodową, tworzącą front wzniesionego wcześniej (poza obrębem murów średniowiecznych) Domu Kobiet.

Nowożytna rozbudowa zamku oznaczała znaczne powiększenie ufortyfikowanego terenu, którego jądro stanowiło stare założenie.

Zespół **dolnego zamku** tworzą trzy obszerne dziedzińce, opasujące ze wszystkich stron zamek górny, ujęte murami obronnymi, które w odcinku południowym i północno-wschodnim włączono w system murów miejskich. Mury rozczłonkowano wystęgami i bastejami, a system obronny wzbogacono o rozbudowane umocnienia bramne. Główną budowlą zamku dolnego był tzw. Dom Kobiet wbudowany w północny narożnik, między mury obu części założenia. Oprócz niego powstał przy górnej bramie mały budynek straży.

Dom Kobiet – budowla trójkondygnacyjna, częściowo podpiwniczona, murowana z łamanego kamienia, tynkowana, z elewacją frontową pokrytą sgraffitami imitującymi boniowanie. Dach dwuspadowy, gontowy. Elewacja zachodnia (jednoosiowa) stanowi zakończenie wąskiego dziedzińca północnego (najstarszej części dolnego zamku, istniejącej już prawdopodobnie w 1500 roku). Otwory okienne ujednolicone: małe w fasciowych obramieniach. Od strony południowej (już na terenie górnego zamku) dobudowano do pierwotnego budynku trójkondygnacyjną, nieco niższą dobudówkę nakrytą własnym dachem, ze sklepionym arkadowo podcieniem nad którym znajduje się dwukondygnacyjna loggia – w dolnej kondygnacji sklepiona, z arkadowymi pełno łukowymi otworami, wyżej osłonięta bezpośrednio połączy dachową. W głębi podcienia dwubiegowa klatka schodowa. Wnętrza nakryte stropami drewnianymi nagimi. W budynku, od czasu powstania muzeum (1923 rok) mieściły się sale wystawowe.

Dom Straży -pochodzi z drugiej połowy XVI wieku. Jest to mały budynek przy górnej bramie, oparty o taras przy północno-zachodnim narożniku średniowiecznych murów obronnych zamku górnego. Jednokondygnacyjny, nakryty dwuspadowym dachem gontowym, powiększony wtórnie o przybudówkę południową, murowany, tynkowany, z przyporami przy ścianie zachodniej. Małe przysadziste okienka i otwór wejściowy od strony bramy. Obecnie mieszczą się tu biura i kasa muzeum.



Dziedzińce zamku dolnego:

Zwinger – **dziedziniec zachodni**, pełniący także rolę dziedzińca turniejowego, z północno-zachodnią bramą dolną i szczytą wiodącą w kierunku bramy głównej. Oddzielony jest od dziedzińca południowego murem z osiową bramą (wtórną), a od dziedzińca północnego bramą górną i domkiem straży. W południowo zachodnim odcinku wzmocniony dwoma czworobocznymi wystęgami muru. Obecnie teren wyrównany, obsiany trawą. Służy jako parking i teren rekreacyjny.

Dziedziniec północny – wąski i wydłużony, mający swój początek za bramą górną i zakończony zachodnią elewacją Domu Kobiet, ze śladami brukowej nawierzchni z „kocich łbów”, w części środkowej znajduje się brama stanowiąca przejście na dziedziniec wewnętrzny zamku górnego. Za bramą, po stronie południowej – współczesne, kamienno betonowe schodki wiodące na taras nad domkiem straży. Nieco dalej, po stronie północnej – dwie nieregularne basteje.

Dziedziniec zewnętrzny - południowy i południowo-wschodni. Jego zachodnią granicę wyznacza mur z bramą łączący mury gotyckie z basteją południową – pozostałością obwarowań miejskich. W środkowym odcinku murów zlokalizowano wielką basteję obok której znajduje się mała furta wiodąca ku miastu. Dziedziniec kończy się wysuniętą basteją północno-wschodnią. Jego część zachodnia służyła jako teren upraw roślinnych. We wschodniej (o nieco podniesionym poziomie) prowadzono hodowlę ptactwa domowego. Współcześnie dziedziniec połączony jest schodkami z pomieszczeniami mieszkalnymi skrzydła wschodniego zamku.

System murów obronnych i bramy:

Zespół opasany dwoma liniami kamiennych murów obronnych. Mury zamku górnego, wysokości około 15 metrów zaopatrzone są w odcinku północnym w ganek obrońców (w grubości muru), z przedpiersiami w których, w części zwieńczonej attykami, znajdują się otwory strzelnicze. Pośrodku północnego odcinka murów jest wewnętrzna brama łącząca dziedziniec zamku dolnego i dziedziniec wewnętrzny zamku górnego. Od wschodu mury zachowane częściowo, wsparte potężnymi skarpami. Fortyfikacje zewnętrzne, o narysie bastejowym, wykonane są z kamienia łamanego. Wnętrze bastei wypełnione ziemią. Cylindryczne basteje: południowa i południowo-wschodnia przerobione z dawnych baszt miejskich włączonych w system obronny zamku. Pozostałe basteje o narysie nieregularnym z wielką basteją od strony miasta, broniącą południowej kurtyny murów zewnętrznych. Przy tej bastei furta stanowiąca wyjście w stronę miasta. Dalej, w kierunku wschodnim, mała baszta łupinowa. Mury od zachodu wzmocnione dwoma czworobocznymi wystęgami. Basteje cylindryczne zwieńczone przedpiersiami z otworami strzelniczymi. Północny fragment murów z dwiema nieregularnymi bastejami. Na wysokości 4 metrów nad poziomem dziedzińca znajduje się chodnik obrońców (w grubości muru, z przedpiersiem w którym strzelnice kluczowe).



Podpisy do zdjęć i materiałów archiwalnych:

NID-zamki-Bolkow-002 – archiwum NID – fot. Z. Siemaszko, 1975
NID-zamki-Bolkow-003 – archiwum NID - fot. J. Pilch 1956 r.
NID-zamki-Bolkow-004 – archiwum NID – fot. Z. Siemaszko 1975
NID-zamki-Bolkow-005 – archiwum NID, fot. T. Chrzanowski 1961
NID-zamki-Bolkow-006 – archiwum NID, fot. L. Świącki 1961
NID-zamki-Bolkow-007 – archiwum NID - fot. T. Chrzanowski 1961
NID-zamki-Bolkow-008 – archiwum NID, decyzja o wpisie do rejestru zabytków z dn. 25.11.1949 r.
NID-zamki-Bolkow-009 – archiwum NID, karta ewidencyjna zabytku z 1967 r.
NID-zamki-Bolkow-010 – archiwum NID, karta ewidencyjna zabytku z 1999 r. str.1, 2